

ניצני הספרות העברית החדשה בעיראק

כתבו מעשיות, ספרי לימוד, רשימות סיפוריות, מסות ומחזה בעברית, ובעיקר שירים ופיוטים.

בכמאתים וחמישים השנים שקדמו לעלייתם ההמונית לארץ חיברו יהודי בבל למעלה מאלפיים שירים ופיוטים. חלק ניכר מהם הושפעו משירת ספרד העברית בימי-הביניים, רובם שרי קודש, ומעוטים שירי חול. קשת הנושאים של שירים אלה מגוונת. נמצא בהם שירי שבח והודיה לכבוד אישים. נמצא שירים לכבוד שבת, חגים ומועדים וימי צום. שירים אחרים קשורים לאירועים אישיים חשובים בחיי המחברים או בחיי אישים מסויימים. נמצא בקשה ותודה לאל ושירי ציון, שירים על אישים מן המקרא. נמצא בהם את סוגי שירת החול העברית בספרות בימי הביניים: שירי שבח, קינות, שירי הגות, שירי אהבה, שירי תלונה, שירי מוסר ותוכחה, חידות, שירי ויכוח ועוד. בחלק ניכר מהמקרים כמו בשירה של שאול יוסף ודוד צמח ניכרת השפעת שירת ספרד עליהם מבחינה צורנית ותימאטית. מאוחר יותר, שירתם של משוררים כסלימאן מני ואחיו אברהם ברוך מני, הושפעה מהשירה העברית החדשה. יש להדגיש, שההשפעה של שירת ספרד העברית, אינה קובעת את איכות השירה לכאן ולכאן.

חלק משירים ופיוטים אלה יצאו בקבצי השירה של מחבריהם, אחרים פוזרו בספרי קודש שהם כתבו, בספרי פזמונים שנדפסו בבבל, הודו, ישראל, איטליה ועוד. אברהם בן-יעקב עשה מלאכת איסוף ואצירה חשובה מאוד. בספרו "שירה ופיוט של יהודי בבל בדורות האחרונים" שיצא ב-1970

(מכון בן צבי) הוא פרסם כ-460 שירים ופיוטים מספרים וכתבי יד, שיכולים לשמש כנקודת מוצא (קטעי השירה שלהלן הובאו מאותו קובץ). במאה השמונה עשרה ועד מחצית המאה התשע עשרה הדפיסו רבני עיראק את ספריהם בקושטא. ובמאה הי"ט, שלחו את ספריהם בעיקר לליוורנו. ב-1863 נוסד בית הדפוס העברי הראשון בבגדאד, ומאז יצאו על ידי בתי הדפוס בעיראק למעלה מחמש מאות ספרים בעברית, כשהמדפיסים היו גם חכמים יודעי עברית, שערכו את הספרים.

אתיחס כאן לשירי חול עבריים שנכתבו על ידי יהודי עיראק החל משנת 1735, ואסיים ביוצרים שעלו לארץ והמשיכו בשנים הראשונות לקום המדינה לכתוב ברוח כתיבתם בבבל. כללתי כאן יוצרים מיהודי בבל, שנדדו לארצות אחרות או עלו לארץ ישראל לפני קום המדינה. בפרסומים אחרים עסקתי ביצירתם של יהודי בבל במדינת ישראל, ואין היא נדונה כאן. לא כללתי כאן סיפורי עם, יצירות בערבית ויצירות בערבית הכתובות באותיות עבריות.

התמונה העולה לפנינו יכולה להתבטא איפוא כתוצאה מקיומם של מאות ספרים עבריים שנכתבו בעיראק על ידי יהודי עיראק ונדפסו בעיראק ומחוצה לה, וכן חוברות וכתבי

יהודי בבל חיו בבבל ברציפות למעלה מאלפיים וחמש מאות שנה, עד עלייתם ההמונית לארץ ב-1950-1951. קהילה זו, שהיתה הוותיקה ביותר בתפוצות הגולה, שימשה כמרכז רוחני-דתי של העם כאלף שנה. תולדות הספרות העברית החדשה אינם מתייחסים לקהילה זו כשותפה לספרות העברית החדשה.

במסגרת דיון זה לא אכנס לפרטי הוויכוח בין חוקרים באשר למועד תחילתה של הספרות העברית החדשה. אתיחס ליצירה חילונית ברוחה, שקיומה תלוי בהישגיה הספרותיים, ולא מותנה במסר הדתי שלה. שירת החול היא שירה לשמה, בעוד ששירת הקודש היא שירה שיעודה הוא גיוון וליווי התפילה, היא שייכת לציבור ולא ליחיד.

מטרתי היא להציג יצירה עברית חילונית, ספרות יפה, פרי עטם של יהודי בבל. במהלך עבודתי היתה לי לעתים תחושה של מי שמקשיב לקריאות היוצרים הללו מן האפלה אליה הוטלו. מטרתי היא להראות, שיהודי בבל היו שותפים לספרות העברית החדשה. אם אצליח בכך, ייתכן שהדבר ייתן דחף לחקור את קיומה והישגיה של הספרות העברית החדשה של יהודים בארצות אחרות, כולל ארצות-המזרח, שכיום אין היצירות העבריות שנכתבו בהן חלק מתולדות הספרות העברית החדשה. ייתכן שבסופו של דבר נקבל מפה חדשה של תולדות הספרות העברית, ותרומה נכבדה למורשת התרבותית היהודית. יש להבחין לא רק במרכזים של הספרות העברית, אלא גם בפריפריות, ויש לחקור ולדעת האם היתה בהן יצירה עברית ספרותית, ואם כן מהי.

היו שלוש תקופות בתולדותיה של היצירה הפיוטית בבבל: התקופה הראשונה היתה תקופה של פייטנים גדולים, והיא נמשכה מראשית הפיוט הקדום ואף בימיהם של אמוראי בבל עד המחצית הראשונה של המאה הי"ד. התקופה השנייה נמשכה מהמאה הי"ד ועד ראשית המאה הי"ח, ולא נותר בידינו כמעט דבר מן היצירה הפיוטית של יהודי בבל באותה תקופה. התקופה השלישית, שבה מתמקדת הרצאה זו, נמשכה למעלה ממאתיים שנה, ממחצית הראשונה של המאה הי"ח ועד לאמצעה של המאה העשרים. הרבה משוררים היו בבבל בתקופה השלישית הזו, מהם שבידינו שירים במספר רב מיצירתם ומחם שלא נותרו בידינו אלא פיוטים מועטים או אף פיוט אחד בלבד. רוב המשוררים חיו בבגדאד. יוצרים מעטים נולדו בה והיגרו לארץ ישראל, להודו, לסין, לארה"ב ועוד.

רוב רובם של יהודי עיראק, כ-122,000 נפש, עלו לישראל תוך שנה וחצי החל ביוני 1950. עניינה של רוב הספרות שנכתבה בעברית בעיראק היה דת והלכה: פירושים למקרא, סידורי תפילה, פיוטים, דרשות, לקט דינים והלכות. אך היתה גם יצירה ספרותית עברית חילונית. היו בין יהודי עיראק גם כאלה שכתבו כתיבה עיתונאית לעיתונים עבריים. אחרים

יד. תכופות נכללו שירים אחדים בספר שעניינו דתי, פעמים אחרות נאספו שיריהם של משוררים אחדים בקובץ אחד, היו משוררים ששיריהם יצאו בקובץ משלהם, לעתים הפרסומים היו בכתבי עת, ותכופות נשאר החומר בכתבי יד. לא כל יצירתם של יהודי בבל ידועה לנו, אפילו לא כל יצירתם שנדפסה.

שונים היו צינורות המגע בין ספרותנו החדשה באירופה ליהודי בבל. יהודי בבל נסעו לארצות אחרות ויהודים מאירופה ומארץ ישראל באו לבקר ואף לעבוד בבבל לתקופות שונות. יהודי בבל הזמינו לבבל מורים לעברית. הם היו מנויים על כתבי העת העבריים שיצאו באירופה ובארץ ישראל והזמינו משם ספרים בעברית. היו ביניהם עיתונאים-מדווחים, כתבי מאמרים, ואף פרסמו שם יצירות ספרותיות. מקרב יהודי עיראק היו שהשתתפו ב"החבצלת", "המגיד", "דואר היום", "הצפירה", "הפרח", "הצבי", "הלבנון" ועוד, חלקם דיווחו חדשות בקרב יהודי עיראק. צינור מגע אחר היו בתי הספר המודרניים שחדרו לעיראק, ועמם הפצת לימודי חול ושפות זרות, שפתחו בפני יהודי בבל את עולם המערב. בעיראק היו גם ספריות עבריות. כך, למשל, ב-1924 הקים משה סופר ספרייה שכללה ספרים רבים מארץ ישראל, ובכללם ספרים בתחום הספרות העברית החדשה. ספריית "האגודה העברית הספרותית", שהיתה הספרייה של האגודה הציונית, היתה פתוחה לקהל בבגדאד לפחות עד 1927.

יהודי בבל עצמם, בתקופות שונות, הוציאו בטאונים עבריים, ששימשו גם כמקור מידע בענייני הקהילה וגם פורסמו בהם דברים ברוח ספרותית: "הדובר", "ישורון", "שמש" ו"דרך החלוץ".

לימוד העברית היה חלק חשוב מהחינוך של יהודי בבל. ידיעת העברית של הפייטנים והמשוררים מופלגת ומפליאה. הבנת הקונוטציות המורכבות של לשונם מציבה אתגר בפני הקורא. מי שמכיר את קשיי צמיחתו של יוצר עברי בגולה ונדירותה ואפילו במקום שחיים בו מליוני יהודים - אינו יכול שלא להשתאות מדקויות הידיעה של העברית של היוצרים בעיראק.

אכן, החינוך היהודי-העברי בבבל עודד והפריח את היצירה העברית. במאה השלוש-עשרה חדלו ישיבות בבל להתקיים, ומאז עד 1840 היה חינוך עברי ב"חדרים" ו"תלמודי תורה" פרטיים וציבוריים. השכלה עברית רכשו ב"חדר", בתלמוד תורה למדו תנ"ך, תפילות, תרגום, ובישיבות למדו דינים. מ-1903 היו תלמודי תורה בבגדאד בהם לימדו עברית חיה. עד 1906 שימש התנ"ך גם להוראת עברית, ומכאן הבקיאיות העצומה של משוררי בבל בתנ"ך והשימוש האינטנסיבי ברמזיות. מ-1906 עד 1927 נכתבו ונדפסו בעיראק ספרים ללימוד השפה העברית. אברהם רוזן שהגיע מהארץ ב 1929 לימד בבית ספר "שמש" (ראה להלן) תנ"ך, עברית, ספרות עברית חדשה, בכללה שירים של יליג, ביאליק ורחל. בעידודו נוסדה אגודת הנוער "מפיצי הספר העברי" שבין השאר הזמינה ספרים מארץ ישראל, והועלו הצגות בעברית על פי יצחק דב ברקוביץ ודושמן. בשנות העשרים קמו בעיראק "אגודה עברית ספרותית" ו"אגודת אחיעבר" שעסקו בהפצת הספרות העברית והלשון העברית. ב-1921 הוקמה "אגודה ציונית לארס-נהריים", שהפיצה עתונים עבריים מארץ ישראל ודברי דפוס ציוניים. אגודה עברית ציונית נוספת היתה "אגודת בני יהודה". באותה תקופה נוסדה אגודת "מכבי" לספורט. ציונות ועברית היו קשורות זו בזו.

במסגרת הרצאה זו אנסה להדגים משהו מרוחה של הספרות העברית החדשה בעיראק. כדי לאשש את עמדתי, שהיתה ספרות עברית בעיראק, החלטתי לא להתרכז במסגרת

הרצאתי ביוצר אחד או שניים לעומק, אלא להציג מגוון של שמות יוצרים, של נושאים, של תכנים ויצירות.

עזרא הבבלי

עזרא ב"ר יחזקאל הבבלי היה רב ומשורר במחצית הראשונה של המאה השמונה-עשרה בעיראק. הוא פרסם ספרים ב-1735 וב-1742.

בחרתי בקטע מתוכחה, שעניינה הוא ויכוח בין האדם באשר הוא לאדמה באשר היא, אוצר-לשונו עשיר, כוחו היצירתי בלשון מרשים, דמיונו רב, נפשו סוערת, טיעוניו נרגשים, הנמקותיו נוגעות ללב, אי אפשר להישאר אדיש לנכח יכולתו הפיוטית לעצוב את צער החיים בתוך יצירה עברית שקולה וחרוזה. הקורא בדפיו חש את עוצמתו של יוצר, הידע להלביש את רגשות הלב הסוערים בלבוש שירי טהה, ולשימש ב"כלובי המילים".

בפתיחת השיר מוצגים נושאו ועניינו של השיר, "ויכוח האדם עם אדמתו" (שם, 179-187), לאחר שצינן את גאותו וכעסו בחלק השני מוכיחה האדמה את האדם על שהוא מהלך בגאווה ואינו נכלם, שוכח את יום מותו, מתנהג ככפי-טובה אל האדמה שעשתה עמו טובות רבות. האדם כועס על דבריה של האדמה ומשיב לה שהוא נוהג בה בנדיבות, בעוד היא בוגדנית, אכזרית, נקמנית, אוכלת יושביה, כולם קבורים בה עולמית. בסיום הוא מתפלל לאל להביא את קץ שלטון האדמה על האדם, לקבץ את עמו, ופונה לאדמה לתת לו מטובה ולא מקללותיה.

כאן אוכל רק להביא מטעמה של תוכחה זו, להדגים את צורתיה ותכניה. הנה קטע אחד מתשובת האדם (שם, ע' 235-234):

עָפָר יְשִׁימוּ בְרָאשֵׁי	בְּמִקוֹם מִבְּחֹר בְּרוֹשִׁים
יָבֵשׁ בְּחֶרֶס מִקְוֵי	180 בְּמִקוֹם הַדֶּרֶת יָקָרָם
רְמֵתָהּ תִּפְלַח בְּבָדָם	בְּמִקוֹם תִּפְאָרֶת בְּבֹדָם
תִּמְתָּהּ שׁוֹתָה רֹחַם	בְּמִקוֹם מִרְקַחַת רִיחָם
הַנְּחָשִׁים בְּגוֹפָם רוֹדִים	בְּמִקוֹם מִי הַנְּרָדִים
יִשְׁתּוּ אֶרֶס הַעֲקָסִים	בְּמִקוֹם נְעִילַת הַעֲקָסִים
יָפְלוּ בְּבוֹר שְׁחָתָם	185 בְּמִקוֹם שְׁמֹן מִשְׁחָתָם
בְּצִינֵי דְלִתוֹתֶיךָ קְשׁוּרִים	בְּמִקוֹם הַפְּאָרִים וְהַקְּשׁוּרִים
יִשְׁתּוּ כּוֹס הַתְּרַעְלוֹת	בְּמִקוֹם הַנְּטִיפוֹת וְהַרְעְלוֹת

לפנינו שורה של ניגודים בין מה שאנשים היו בחייהם ומה שקרה להם באדמה. המילה "במקום" בדת מקדימה את תיאור היופי והתפארת בחיים, כל אותן הטאות בהן פינקו החיים את עצמם, ובסוגר מתוארים הסבל והסוף בעמקי האדמה. מבנה זה יוצר רושם מצטבר של ירידה ופחיתות. החיים נתנו בכל הושיחם, אך כגודל פארם בחיים כן גודל סבלם באדמה, מאיגרא רמא נפלו לבירא עמיקתא. "במקום מרקחת ריחם", תערובת הסממנים של בשמים, רוחם שותה את חמתה של האדמה; "במקום מי הורדים" שחריו וטעמו, "הנחשים בגופם רודים" ובאים החכשה והרעל; "במקום שמן משחתם" שכה נעם למגע ולריח, "יפלו בבור שחתם"; "נזמי האף והטבעות" שבאו להרהיב-עין, "בתוך עפרך טבעות", וכבר אי אפשר לראותם. ויש שהחושים שנחשו בחיים חומרו בחושים אחרים באדמה: "במקום נעילת העכסים", תכשיטי נשים בתבנית שרשרת על הרגליים, נעימים לעין במראם ולאוזן בצלצולם, "ישתו ארס העכסים", יטעמו וישתו ארס של נחשים; "במקום הנטיפות והרעלות" - במקום קישוטים לאוזן בתבנית טיפות ("נטיפות"), ובמקום צעיפים, רעלות, לנשים

שנת תרנ"ד בהיותי בתונס ביום ח"י תמו

לו תפוף ארץ תרשיש זְהָבָה וְיִהְיֶה לְמָה
וּתְהוֹמוֹת יָמַי לְשֵׁם שָׁבוּ וְאַחַלְמָה
מָה לִי וְלָהֶם? וְלִשְׁאֵל בְּעֵדֶם לְמָה?
הֵן בְּעוֹדֵי חַי לֹא אֶחְסֵר לְחֵם צְנוּמָה
וּבְמוֹתַי אֶמְצָא קֶבֶר, וְצָבָא חֲלָדִי כְּמָה?
5 וְלֵהֲזִיל נְפְשִׁי הִיָּקְרָה [] אִשְׁמָה
עַל כֵּן לֹא אֶבְקֵר בֵּית שׁוֹעַ וְלֹא אֶטְמָא
בְּלִשׁוֹן חֲנָף, וְלוֹ כְּחוֹל יָרְבֵּה לִי עַד מָה.

סלימאן מני

"הנטיפות והשרות והרעלות", ישעיהו ג, י"ט) שהיו יפים לעין, "ישתו כוס רעלות", טעם מאוס וממית. הקרבה הצלילית בין המילים החורזות בצימוד, התקצרות הטורים והגברת המקצב, אך מחזקות את רושם הפער שבין החיים למוות, ובכך מוקיעות את מעשי האדמה באדם.

סלימאן-מנחם מני נולד ב-1850 בבגדאד, ונפטר בחברון ב-1924. ב-1855, בהיותו בן 5, עלה אביו לארץ ישראל, והיה חכם באשי בחברון. בשנים 1905-1924 היה הרב הראשי של חברון, ופרסם תשובות בתחום הלכה בספרים ובכתבי העת "המאסף" הירושלמי ו"פרח" בכלכותא. סלימאן מני כתב כמאה שירים, ביניהם שירי שבח וקינות, שירי אהבה וידידות, שירי הגות, שירי תלונה, שירי ציון, שירי חשק. ועוד. בחייו פרסם סלימאן מני שירים ספורים, רשימות ספורות וסיפור קצר בלבד. בין שיריו נמצא שירי וויכוח, שירי אהבה, שירי ידידות, שירי תלונה, שירי התנצלות, שירי קינה, חידות ועוד.

בשנת תרנ"ד, בהיותו בתונס, כתב סלימאן מני שיר שאינו הולך בעקבות קונבנציות שיריות, ואינו אלא ביטוי לגאווה אישית ולהסתפקות פילוסופית במעט שיש לו ושהוא זקוק לו:

כלי-אומנותו של צורף תימני (1921) מתוך: מעצבי זהות: אמנות הצורפות בתימן תערוכה במוזיאון מאגנס בברקלי, קליפורניה (20 באוקטובר - אפריל 1997).

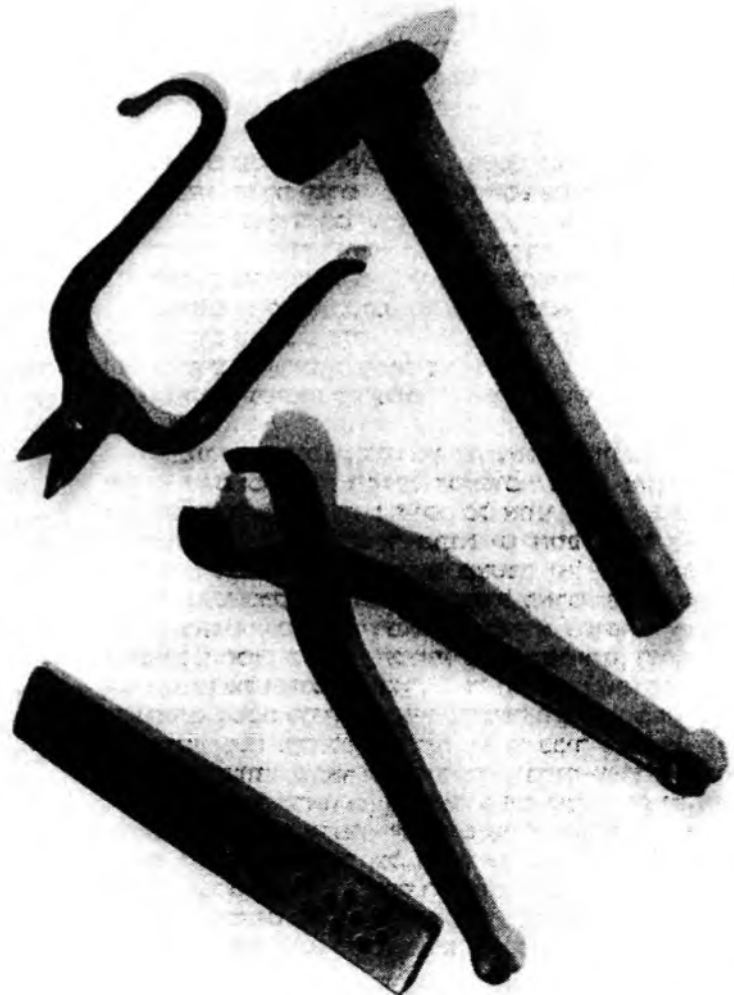
לדובר השירי אין עניין וצורך בכסף, זהב ואבנים יקרות, ואין לו מניע לבקש לקבל אותם, שכן כל מה שהוא צריך הוא פרוסת לחם כחושה. ימי חייו קצרים, וקבר יימצא לו במוותו, על כן אין טעם להשפיל עצמו ולהתחנף אל עשירים בעבור כל הון שבעולם. מצד אחד נמצא בשיר מונחים מתחום האבנים היקרות והעושר: "תרשיש" (הלא היא ארץ הכסף: "כסף מרוקע מר:רשיש יובא", ירמיהו י', 9) "זהב", "יהלום", "לשם שבו ואחלמה" (אבנים טובות ששובצו בחושן הכהן הגדול, שמות כ"ח, 19) ו"שועי"; ומצד שני - כל מה שהדובר השירי צריך: בחייו - "לחם צנומה", ובמותו - "קבר". צרכי הדובר

השירי אם כך מעטים, ולכן אין לו עניין באוצרות. נפשו יקרה בעיניו מכל אוצרות העולם. השימוש בשאלות מעצים את עמדת הדובר, המבטלת את חשיבות החומר בהשוואה לערך הרב של נפשו של הדובר. לו הפיצה ארץ הכסף, "ארץ תרשיש", את הזהב והיהלומים שבה, ולו הפיצו תהומות הים אבנים טובות (ה' "נותן באוצרות תהומות", תהלים, לג, ז) לא היה לדובר השירי עניין בכך: "מה לי ולהם?" שואל הוא בביטול ובתמיהה. ונימוקו עמו: בחייו לא יחסר לו לחם ובמותו לא יחסר לו קבר, ודי לו בכך. כוחו של העשיר בעשרו, אך ביחס לאיש הרוח, המודע לחייו הקצרים ("וצבא חלדי כמה?") ולצרכיו המעטים, הרואה בחנופה טומאה ומוקיר את הכבוד העצמי, אין לעשיר כוח כזה. אין השיר מעודד או מבטא המשך של מסורת של שירי שבח לנדיבים, שנכתבו מתוך שיקולים תועלתניים, שכן המשורר שהילל אותם היה תלוי בהם כלכלית.

מנשה שהרבאני

מנשה שהרבאני (1881-1960) הוציא שני ספרי שירים בבגדאד, "שירות ותשבחות" (חשה"ד) ושירה לאל (תרפ"ח), ובו שמונים שירים ופיוטים. בדיואן שהשאר בכתב ידו למעלה משמונה מאות שירים. כן השאיר עשרים ושניים כתבי יד, הכוללים דרושים, שירה, דברי חכמה ופירושים למקרא. עלה לארץ ב-1950 ונפטר ברמת-גן. השיר "אני ארעד ואתחלחל" (שם, 404) הוא אחת התגובות הספרותיות המוקדמות ביותר לשואה בספרות יהודי המזרח. אביא קטע ממנו:

משקל: שמונה תנועות בכל צלעית. סימן: א"ב.

וכתנין לבלענו
בכף קלע קלענו
אכלנו המקמו
את זכרו מחה אמןנו

פי האלמן קם כשחל
פי הן מדחי אל דחי
אלמאן הרשע כהמן
פל הנקרא בשם עברי

ובקרבי יבער אש גחל
ומצרות קצרה רוחי
ועשה בם כשוד שלמן
הכופר והאקזרי

אני ארעד ואתחלחל
בשנת הת"ש תשש כחי
נדע קרן עם נאמן
דת נתו והיתגר צוררי

משוחררת. בשירת החול העברית בספרד בימי הביניים ה"זמן" הוא דמות מטאפורית הגורמת לנדודים וזקנה, הוא מתואר כישות חיה, מרושעת, שוחרת רע, וצמח כותב על הזמן באותה רוח. הנרגילה פולטת עשן - והוא שואף אותו כדי שרוחו תתקרר, פרחים מחוללים בה ודאגות מחוללות בלבו. מראה הפרחים שבנרגילה כמראה אבני שיש טובות, בעוד שרוחו עכורה. הנרגילה גורמת לו לרזון (יש אומרים שעישון מביא לירידה במשקל), אך הוא נשאר נאמן לה, כי יש לה כוחות של קסם, היא "בעלת אוב וחוברת" (עפ"י "וחובר חבר ושואל אוב וידעוני ודורש אל המתים", דברים יח, יא).

יופיו של השיר בניגודיו הרבים, שבו זמנית מתארים את הלך רוחו של הדובר השירי ואת הנרגילה בפרטים ציוריים. בפרטים אלה שהם ממשיים-מוחשיים לגבי גורם אחד בניגוד - ומטאפוריים לגבי הגורם השני. כך, למשל, אש הנרגילה "מוחשית" - ואשו של הדובר השירי מטאפורית; דמעותיו מוחשיות - ו"דמעות" הנרגילה מטאפוריות; בכיו ממשי - וקול "בכיה" של הנרגילה ציורי; עשנה ממשי (ונמצא "מעיה" - ציורי) - ו"גחלתו" ציורית; פרחיה, שהושמו בה לנוי ולריח, "מרקדים" בה ממש - ודאגותיו "מרקדות" ציורית; היא מזיקה לו (בכך שהיא גורמת לו לירידה במשקל), אך הוא נשאר נאמן לה. שני הבתים האחרונים הם הכללה, סיכום והתרה: למרות הנזק שגורמת לו הנרגילה, היא אהובה בגלל קסמה.

כאן מופגן כוחו של צמח בלשון העברית, ובתימטיקה שאינה בבחינת סוג שירי מוסכם ממנו הוא שואב קישוטים ורעיונות קונבנציונאליים. ניכר כאן כוחו להעמיד עיצוב מוחשי ולהפליג ממנו אל הנפש, וכך למזג בדרך הניגוד את המוחשי הנראה עם המופשט והרגשי.

המשך יבוא

השיר מביע חלחלה ממעשי גרמניה של 1940 (8-1), תחושה שכל העולם חבר נגד היהודים וכך היהודים ביקשו נפשם למות, נזולו, נטרפו ביערות (9-13), מכאן הקינה והקריאה לקינה והתחינה לאל (14-16), התפילה לאל לחוס על עמו (17) - (20), ושוב הדובר השירי מקונן ומעורר לקונן, אף כי תוחלתו נכזבה (12-22).

ב-1940, "בשנת הת"ש תשש כוחי" - משחק המשורר בת"ש ותשש, האוייב עשה ביהודים "כשוד שלמן", "כשוד שלמן... אם על בנים רוטשה" (הושע י, יד), שם איש, שבשוד שלו בוקעו בחרב אמהות שהגנו בגופן על ילדיהן. היטלר פקד להשמיד כל יהודי, והי' עמד מרחוק. הדובר השירי מזדהה עם "טפלו עלי שקר זדים" שבתהלים (קיט, טט), אך ההולכים בדרך ה' מאושרים בעולם שבו "יבושו זדים" (שם, שם, עח) - שלא כזדים המשמידים בשיר. "מחה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים" (שמות יח, יד) אמר ה', והיטלר נשבע אותה שבועה לגבי כל יהודי.

דוד בן סלימאן צמח

דוד צמח נולד ב-1902 בעיראק. כתב שירים מילדותו. הוא חיבר ביאורים לשירה העברית בימי הביניים, ופרסם משלים ופתגמים בחוברות שיצאו בבגדאד, וכן שירים עבריים. הוא חיבר חמישים ותשעה שירים, שלושים מהם במשקל הספרדי, ופרסם מאמרים על שירת ימי הביניים. ילין ראה בו אחד מגדולי חכמי עמנו בשירת ספרד ובידיעת הספרות הערבית ושירתה.

ב-1932 ביקר בארץ וקשר קשרי ידידות והתכתבות עם ח.נ. ביאליק, וב-1935 ביקר בארץ שוב, והתיידד עם ח.נ. בראדי. הוא עלה לארץ ב-1949.

"הלא אישך אלי ראשך". הוא שיר על "נרגילה". המשורר מעיד על עצמו: "באחד הימים הייתי עצוב. הביאו לי 'נרגילה' ובתוכה פרחים. עשיתי אותה וחברתי עליה שיר זה:"

אָבֵל אִשִּׁי מִסְתַּתֵּר
וְדָמְעֵיךְ בְּמַחְתָּרֵת
וְאָכַן אֶת מִשְׁחַרְתֵּךְ
לְמֹל בְּכִי מִשׁוֹרְתֵךְ
בּו גַחְלָתִי מִתְקַרְתֵּךְ
מִרְאֵיהֶם דֶּר וְסוֹחֲרֵת
גַּם גִּפְשִׁי מֵאֵד נִעְקַת
לֹא אֶמְרֶךְ בְּאַחֲרֵת
בְּעֵלֵת אֹב וְחוֹבֵרֵת.

הֲלֹא אִשְׁךְ אֵלַי רֹאשְׁךְ
אֶדְמְעֵי מִפְּאֻסְמוֹת
וְאִנִּי כְּלוֹא לְזִמְנו
קוֹלְךְ תִּבְכִּי, וְאָכַן אֶת
מִמְעֵיךְ אֵינְקָד עֵשׂוֹן
פְּרָחִים וְרִקְדוּ בְךָ
וְבִלְבִי יִרְקַד דְּאֵגוֹת
אֶף כִּי כְחֹשֵׁי בְּעֵבֹרֶךְ
יֵאָהֱבֶךְ כִּי אֲדַמְךָ

חלק ניכר מבתי השיר מעמיד אנטולוגיות הפכות בין הנרגילה לדובר בשיר: אש הנרגילה גלויה בראש הצינור ("אשך" - "ראשך" - חריזה פנימית בדלת, תפארת הפתיחה), בעוד שאש המשורר חבויה בו. הוא בוכה בגלוי והיא - בוכה בתוכה פנימה, הוא כלוא בגורל, ב"זמן" שלו, אך היא

בגליון הבא,
גליון חנוכה, של הדואר
תתחיל להופיע
סדרת מאמרים של
מחקר היסטורי מרתק
מאת שלמה איידלברג
"תשע מאות שנה
ממסע הצלב הראשון
וגזירת תתנ"ו
"(1996-1096)

ניצני הספרות העברית החדשה בעיראק

(המשך מן הגליון הקודם)

סיפורו ורשימותיו של סלימאן מני

סלימאן מאני פרסם, כזכור, שירים. בשנת 1885 הוא פרסם רשימה על "חברון ת"ו" (תבנה ותכונן) ב"הצבי" (תרמ"ה, שנה א, גליון כה). ברשימה אחרת משנת 1886 ב"הצבי" (התרמ"ו, שנה ב, גליון ז), סיפר מאני על "מסע לעזה". שלא כמו שתי הרשימות הקודמות, "עמק השדים" ("הצבי", "תרמ"ו, גליונות ל"א, ל"ב, ל"ג ול"ד) של סלימאן מני משנת 1886 הוא סיפור קצר. הינה קטע קצר ממנו:

בצדק כל אמרי פי לא חזיונות מליצים

הלילה בהיר בשחקים, והירח יקר הולך כאבן יהלום, והכוכבים ינוצצו באורם על משטח השמים כיריעת תכלת משובצת באבני כדכוד, ורוח צח ונעים בקול דממה דקה יחלוף על פני כל הארץ, העטופה במעטה לבן מיד מלכת הלילה, וכל בני תמותה שוכבים הוזים בחיק התנומה, ותשכיחם כל צרה. אך לבבי הרגש אין מנוח, סערות אנוחתי כגלי הים יהמו ויתגעשו, וקול המוות ידפוק על חדרי לבבי. בעיניים כהות הבטתי אל השמים הנוראים, ואומר אל לבי: הוי אדם נמהר הלבב! כמה תרוץ לעלות על כסא האושר, וחייתך השאולה לך לשנים מעטות תפילה במהמורות ותעברנה בשלח. הנה טרם שעה היית חבר לחברת נכבדים, היונקים משדי השמחה ושותים רחוק הששון לרוויה, ופתאום באת לשבת במעון תנים, בו תרמוס כל חיתו יער. זה לא כביר היית משתרע על מיטה מרופדה, ועתה תרפד חרוץ, אגלי רסיסי לילה יקפואו עורך, ומוקדי אש להבות בקרבך...

בפתיחת הסיפור המספר מתאר את לבטיו באשר למציאות השדים, הוא ביקש לשווא לחשוף עניין זה, ולמרות שלא הצליח בכך, לא עלו בידו מאמציו לנתק עצמו מאמונה זו. לאחר סבל ולבטים, שבמהלכם הנשים הזקנות עושות לו "אנדולקו", הוא הפסיק להאמין בשדים.

"הצבי", עיתון בעריכת בן-יהודה, ביטא שאיפה לתחייה לאומית, ובכללה שינויים תרבותיים וחברתיים ביישוב היהודי החדש בארץ ישראל, ברוח ההשכלה. מתוך העיתונות הארץ ישראלית של אז ("הלבנון", "החבצלת", "הצבי") החלו ניצני הספרות הארץ ישראלית, ומני הוא אחד הראשונים בארץ שחתר לכתוב סיפור תוך התמודדות עם יצירה ספרותית מגמתית, עם לשון מליצית-מקראית, עם החשש להמעט ביהודי ארץ ישראל, ועם הווית החיים בארץ ישראל בעברית שקמה לתחייה. התמודדות זאת בולטת בעיצוב הדיאלוג, שבזמן הכתיבה עיצבו היה קשה מבחינה סגנונית. הדיאלוג בין המספר לנשים הזקנות מגביר את המרחק בין המספר

לנשים המאמינות באמונות תפלות, ויוצר השהייה ומתח. מני הוא אמן השימוש בתחבולת השהייה בסיפור. ההכנות המפורטות למפגש עם השדים תחילה ב"מקום שואה ומשואה" ואחר בבית הקברות מסתיימות בלא כלום, בבחינת ההר הוליד עכבר, או, ליתר דיוק, כלב שנשך את המספר. בעת הסיפור יודע המספר את כל הפרטים, אך הוא מצליח להחיותם מחדש וליצור ציפיות ומתח כשהעבר לובש ממדים של הווה נוסם. השהיות אלו מעצימות את המתח והציפייה והן אמצעי לשים ללעג את האמונות התפלות.

לפנינו סיפור דידאקטי, שבסופו מנצח הטוב על ידי שירוש האמונה במציאות השדים מלב המספר. עלילתו היא המעטה המתוק והמושך שלו, ומתחת מעטה זה מצוי העיקר, התוך מר, האמת המוסרית-רוחנית-אינטלקטואלית, לאורה הוא ביקש לחנך את הקורא. בסיפור דידאקטי זה יש מובלעות סאטיריות, בהן מבקר המספר את התופעה הפגומה של האמונה במציאות השדים, ומשתמש בתחבולות שונות, כמו הגזמה, עיוות, הגדלה או הקטנה, הומור ואירוניה, כדי לשים ללעג את תופעת האמונה במציאות השדים. סגנון המספר לעתים יבש וענייני, ולעתים ציורי וריגושי. כך, למשל, הפתיחה עניינית: "בעודי נער עול ימים התרוצץ בקרבי רוח ספק על דברת מציאות השדים, ואטבע בבוץ ההוכחות המתנגדות, ואין מעמד". יש שהוא בוחר בסגנון ציורי: "... ומבעד לסבכי עצי היער יגה שביב אור, כשני זיקים, כשני עינים נוצצות מבין הערפל, וכמראה הבזק יתרוצצו הנה והנה..." תכופות הסגנון ריגושי, כגון: "הסו! הסו! הסו עשתונותי! כי לא עת לחשוב!". "הס! הס אמרו לי הנשים, הס! אל שדי ישמרנו, אל שדי! אליהו הנביא!..." החזרה, משפטי הקריאה הקצרים, מסייעים בעיצוב הסגנון הרגשי מצד אחד, וזווית הראייה הלעגנית-מבקרית של המספר מצד שני.

דמות המספר מימטית ודינאמית, דמות הידעונית מעוותת כשל תת-אדם, "פניה כפני קוף, עיניה כעיני ינשוף". סיום הסיפור סגור, פותר את שאלת האמונה במציאות השדים. המבנה מעגלי - הסיום מחזיר אל הפתיחה, אך הפעם הפתרון ברור וסופי, והגיע הקץ לספקות. סיפורו של ר' סלימאן מנחם מני הוא לעת עתה הסיפור העברי הראשון מפרי עטו של מספר יליד אחת מארצות האיסלם.

שלמה בכור חוצין מדווח על עיראק: עולמו של משכיל עברי במחצית השנייה של המאה הי"ט

הרב שלמה בכור חוצין (1843-1892), מהמצטיינים בתלמידי ר' עבדאללה סומך, היה פעיל ציבורי, פייטן, משכיל. היה בא-כוח חברת "מקיצי נרדמים" בגדאד, בחברות לעידוד תורה ומצוות. כאיש חינוך, לימד תלמוד בבית-הספר של כ"ח בגדאד, אף נתמנה בתרל"א למנהל "מדרש תלמוד תורה".

חיבר את הספר "תלמוד קטן" (ליוורנו, תרל"ז), שיצא שלוש פעמים, ובו כלל הלכות יומיים, דברי מוסר, דרך ארץ, ענייני בריאות, ויצא נגד אמונות תפלות של הקהילה. בבית הדפוס שלו נדפסו למעלה משבעים ספרים. הוא עצמו תרגם ספרי קודש לערבית. חמישה מפיוטיו הגיעו לידינו. בכור חיזון הקים בית מספר לספרים חדשים וישנים וכתב-יד. הוא פרסם ב"הלבנון", "המגיד", "הצפירה", "חבצלת", "המליץ", "מבשר", "פרח" ו"הדובר". הוא כתב על הקורות את יהודי בבל ועל יהודי כורדיסטאן, פרס ומצרים, על ספרות עברית ועל ההיסטוריה של עם ישראל.

מתוך רשימותיו הולכת ומצטיירת דמותו של יהודי משכיל בבבל באותה תקופה, ערכיו ומוקדי התעניינותו. כיצד כתב חוצין עברית כמשכיל יהודי בעיראק אז? סגנונם ועולמם השירי של המשוררים, שבשיריהם קראנו, אולי חצו ומנעו מאתנו הכרה של יכולתם להשתמש בלשון לא לשם יצירה ספרותית פיוטית, הכתובה בסגנון ציורי ריגושי, והקיימת בזכות עצמה ואינה אמצעי למסר, אלא לכתובת רשימה עניינית-עתונאית, אף כי גם זאת נכתבה במה שמרחקי הדורות, התפתחות הלשון העברית ושינויי הסגנון, עשוי להיקרא כסלסולי לשון מליציים. דיווחיו מכילים תגובות אישיות רגשיות, הוא מעורב נפשית בכל מה שקורה לעמו. מבין העשרות הרבות של רשימותיו אבחר בשני קטעים מדגימים.

כך הוא דיווח ל"המגיד" ב-1866 על פרעות בקהילה יהודית אחת בפרס (שנה עשירית, מס' 49, 19 בדצמבר, 1866):
"ויהי לאחר שלושת ימים ויקומו עליהם המון אנשים אכזרים בני בליעל כחמשת אלפים איש שלופי חרב ויבואו עליהם בטח ויכו אותם מכת חרב והרג ואבדן ויעשו בהם כרצונם את אשר לחרב לחרב ואת אשר לשבי לשבי ויהרגו בהם כעשרים נפש ושנים מהם שהם גדולים שלהם שרפום חיים וימותו במיתה משונה וישכבון את הנשים ויענו את הבתולות ויבזו את יתר הפלטה אשר נשאה להם ויניחום ככלי ריק ויציגום כיום הולדם והחריבו בתייהם וכל בית גדול שרפו באש מקום שמגדלים בו תפלה ולכל ספרי תורות שלהם שרפו באש ומהם זרקום לבורות ואיש לא עמד בפניהם כי גם השר הגדול אשר נשלח להם לעזרה נתפחד לעמוד כנגדם פן יבולע לו בעבורם ויברח וימלט והיהודים נשאר ערומים עטופים ברעב בראש כל חוצות ונפשם שוקקה..."
אדם נשך כלב הוא נושא לחדשות, וחוצין תפס זאת בחוש כאשר כתב (שנה תשע עשרה, מס' 15, 14 באפריל, 1875):
"...מצא פה בבגדאד איש אחד שיש לו שדים כאשה ונוטף חלב משדו. והוצרכתי להודיע זאת לסתום פיות המתלוצצים והמלעיגים על מאמר חז"ל במ"ס שבת דף נ"ג ע"ב 'מעשה באחד שמתה אשתו והניחה בן לינק ולא היה לו שכר מניקה ליתן ונעשה לו נס ונפתחו לו דדין כשני דדי אשה והניק את בנו..."

שאל יוסף: משורר וחוקר המורד הספרותי ש"המשקפיים האירופאיות" אכזבוהו

חיינו ויצירתו: שאל ב"ר עבדאללה יוסף (1849-1906) נולד בבגדאד להורים בני משפחות מכובדות ומפורסמות. היה תלמיד חכם ומשכיל, עשיר מופלג שעשה צדקה וחסד. הוא למד בת"ת ובבית ספר של כ"ח. ב-1868 נסע להודו, שם המשיך ללמוד בבית הספר של ר' דוד ששון. נסע לסין ולהונג-קונג בענייני מסחר, חזר לבומבי, וב-1883 נסע שוב להונג-קונג עם משפחתו, בה עסק במסחר עד יום מותו.

שאל יוסף היה הראשון אחרי הרמבי"ע שהפנה את תשומת לב חוקרי שירת ספרד לתורת הקישוטים. הוא הכיר איפוא הן את הקישוטים שמשוררי ימי הביניים ביקשו לקשט בהם את שירתם, והן את דרכי החיים המשתקפות בשירה העברית בספרד, ועל כן יכול ורצה לסייע בביאורה של שירת ספרד העברית, אך חש ברוח שחצנית שנשבה כלפיו מיהודי אירופה שעסקו בספרות זו. הוא כתב להם, חיכה למענה, ולעתים "והנה אין עונה מהם דבר" ("הצפירה", 1901, גליון 243).

שאל יוסף כתב ביאורים והערות מאירי עיניים לשירי הרמבי"ע ור"י הלוי שנקבצו ובאו בשני הספרים 'משבצת התרשישי' ו'גבעת שאול', אך בני המערב לא הכירו בערכו, מה שגרם לו לכתוב עליהם בזלזול. הוא הראשון שהודיע בעתונות העברית על מציאותו של ספר 'גן המשלים והחידות', הוא דיואן טרוס אבו אל עאפיה, וביקש לבארו בהערותיו ובתיקונו.

שאל יוסף - חוקר, משכיל, משורר, מחברם של שירי ויכוח, פרסם מאמרים ב"הצפירה" על הפואטיקה של השירה הספרדית, ותבע את עלבונה ממשבשיה-מפרשיה. אדגים את סגנונו מגליון מס' 97, 1887 (ע'3):

"נבוך ברעיונותי בידעי כי לא למדתי חכמה, ע"כ זחלתי ואירא מחוות דעי קבל עם... משתומם על המראה המוזר הזה, יען לא האמנתי כי החכמים הגדולים אשר קטנם עבה ממתני והנודעים בכל קצוי ארץ לתפארת ועומדים לנס עמים בכלל ולספרות לשון עברי בפרט, צללו במים אדירים וחרס העלו בידם, ואני הצעיר בבית אבי אשר עיר מולדתי בגדאד או בבל ושם בלל ה' שפת כל הארץ כיהודי כנוצרי כישמעאלי, ולמוד חוקי הלשון ושאר הידיעות הנחוצות למין האנושי כמו זר נחשבו להם, והדקדוק כספר החתום אצלם, אני לבדי אבין לדבר את החכמים האלה משפטים, ואהי שלוח אליהם קשה במלאכה אשר בה עתקו גם גברו חיל, ושם עולם לא יכרת עשו להם בחקירותם ובעזוז שכלם הישר והגדול".

בטאונים עבריים בעיראק "הדובר"

ב-1863 הקים ברוך משה מזרחי את הדפוס העברי הראשון בבגדאד. הוא כתב על עניינים שונים ב"המגיד". בתרכ"ג יצא "הלבנון" בירושלים, ובאותה שנה הוציא ברוך משה מזרחי בעיראק את "הדובר" או "דובר מישרים", עתון עברי, שיצא בליטוגראפיה לעתים לא קבועות. מתרכ"ג עד תרכ"ח נדפסו ממנו שבעה-עשר גליונות. מתר"ל עד חורף תרל"א יצא העתון שוב. בכל גליון היו שני דפים. ב"הדובר" ליקט מזרחי ידיעות מ"המגיד", "הלבנון", "דורש טוב לעמו" ועוד.

"ישורון"

בין 1909 ל-1948 הופיעו בעיראק שמונה עיתונים יהודיים, אך רק "ישורון" כלל חלק עברי. הוצאת השבועון היתה חלק מהפעילות הציונית שגאתה בעיראק בשנים 1918-1935 וכללה תרומות, אגודות נוער ועתונות ציונית. ב-1920 נוסדה בבגדאד "אגודת צעירי יהודה" או "אגודה עברית ספרותית". האגודה ביקשה להפיץ את השפה העברית והספרות העברית, הקימה מועדון לקריאת עיתונים עבריים ולהרצאות בנושאים יהודיים, וכן ספרייה ציבורית ושיעורי ערב חניס ללימוד העברית. המנהל והאחראי של "ישורון" היה אהרן ששון ב"ר אליהו נחום (ראה הפרק עליו), מורה ותיק שלימד עברית בעברית בבתי ספר יהודיים, וכן עסק במהלך עבודתו בהוראת לימודי-

גליון השלישי מופיע השיר "הצלה" (ע' ה), בלי שם מחברו, המדגים את הלך הנפש הציוני של "ישורון"

ההצלה

חֲרַשׁ רוּם
 יָד מְקַטֶּפֶת שְׁעָרוֹתַי
 רוֹטְנָת קוּם
 פֶּתַח דְּלִמִּי שְׁעָרַי
 יָד צְנוּמָה רוֹעֵדָת
 נִימִי לִפְנֵי
 בְּמַבְטָה הַחֹד הַזֶּקֶרֶת
 כָּאֵב לִי
 הוּי הַצִּיָּה הַצִּיָּה
 קִמְמִי לְמִזְקָה כְּחֶשֶׁכָה
 וְאַלֶּפֶת אֶת גּוֹפָתָה
 הוּי מָה חֶפֶז לְפָתָה
 עַת רוֹטְרֵת מִסְרָה
 נִיָּה מְלֵא פְצָעִים
 פְּנִיָּה פְנֵי לְהֵבָה
 הַדֶּהֱר צִנְעֵכֶת מִמְכָּאוֹב
 אֵל תְּאַחֵר הַשְּׁעָה
 לְשׂוֹא תִכְבֵּשׂ פֶּה רוּ
 תְּכִינָה סֶם רְפוּאָה
 פְּצָעֵי הֶם אֲנוּשִׁים
 וְאֵין לִי מְזוֹר כְּגֹלָה
 כְּחִנֵּי אֵי הַמּוֹלֶדֶת
 וְשֵׁם תִּמְצָא תְּחַבֵּשׂת
 הוּי הַצִּיָּה הַצִּיָּה

בשיר מופיעה כנסת-ישראל בדמות אשה, שמתחננת בפני הדובר השירי להציל אותה על ידי העלאתה למולדת. הדמות הנשית של כנסת ישראל מפורטת לאורך השיר. החריזה בשיר דקדוקית, דוגמת "שערותיי"- "שערי", שהן גם צימוד. השיר נושא מסר ציוני מובהק. כנסת-ישראל חיה חולה בגולה, ולא יימצא לה מרפא שם. המסר שאליו חותר השיר מובע בבית האחרון, ומודגש על ידי מבנה הבית, השונה מכל קודמיו, הבנויים לפי מתכונת הבית הראשון.

קצרים היו ימיו של "ישורון". השנה היתה שנת 1921, ומבין הדפים עולה הדם של קשיים כלכליים בכל. אהבת ארץ ישראל, עם ישראל ולשון ישראל עולה מכל דף ודף של כתב עת זה. מפליא שבאותם ימים נמצאו אנשים נלהבים שהאמינו כי בכוחם להוציא כתב עת עברי בתכיפות כזאת לאורך זמן. והלא אף היום, כשהדברים השתנו מכל הבחינות, יש כתבי-עת שהאחראים להם נואשים לפני הוצאת הגליון השישי. (סוף יבוא)

קודש, במנהל חינוכי יהודי ובניהול ענייני הציונות בבגדאד במשך שנים רבות. בשנת 1921 נבחר אהרון ששון לנשיא "אגודה ציונית לארם נהרים", שקיומה אושר על ידי הנציב העליון של עיראק, ובמסגרת זו הוא וסגנו, יוסף אליהו גבאי, פעלו פעילות אינטנסיבית למען הציונות, ובין השאר - הפיצו ספרות עברית ועיתונים עבריים בבתי הספר היהודיים, ארגנו הרצאות ספרותיות והפיצו חומר עברי למען הארץ. בתרפ"ה היו אלף חברים באגודה.

"ישורון" היה שבועון דו-לשוני, כתוב עברית וערבית באותיות עבריות. עורכיו ציון אדרעי ויעקב ציון היו מורים לעברית בבתי ספר יהודיים. חמש החוברות של כתב העת "ישורון" יצאו בבגדאד ב-1921. כתב העת הוגדר בשערו כעיתון ספרותי, חברתי והיסטורי. בכל גליון היו 16 עמודים.

הגליון הראשון (ה' כסליו, תרפ"א) של "ישורון" פותח ב"קול ישורון אל העברים" (ע' א'), רשימה בה מודגש הצורך בהופעת עיתונים בכל מדינה, "העתון הוא לב העם לשונו וכלי נשקו", הוא ראי של האומה המפרסמת אותו, משפיע עליה ומושפע ממנה. ואם כך, מתחייבת ברשימה המסקנה ההגיונית, שגם על היהודים בבבל להוציא כלי ביטוי משלהם, חציו בשפה העברית, וחציו בערבית מדוברת, כדי להביא חדשות מהקורה בעולם בכלל ובעולם היהודי בפרט. מובעת בו תקווה לכך, שהקהילה תעודד בחומר וברוח את הוצאת העיתון. אביא קריאה-פנייה זו כלשונוה וכמראה:

קול ישורון אל העברים

אחים • את הגחציית הגדולה והצורך הריב כהושפעת עתים במדינה כב" ידע ככל הארצות. הוא מן המפורסמת. ולא המצא גם רעה אחת המחננת לה • כשרנה שאתה. רואה עתים יצאם כשרנה. בה הגך מחד את תרבות העם. החפתתו ודיעותיו וכשרונותיו מחשבותו ורנסותו במרם אידות. עצמיותו מתנלמת בעתים.

שאיפות העם רצט. ורדו מתכונות על די. העתק הוא לב העם כשטו וכי נשקך על ידי העתק הנצח מפלגת את השנית העתק הודו יצרה עמית כלית וכא פרשת. כראי זה המראה כני אח כל הסוככים אותו לפי מעמדם תאורם תכונם כן העתק מראה לנו עמדתה של האומה על איו מדרנת השכנה הא שומרת מספר כמותיה השונות.

הזעץ הכלכי של המדינה הוא העתק. מה שנתנו ראמן אל הגיך נתון העתק אל העם הוא הסלל-י-עם את המסילה בחיים העתק הגדו בכחית זכר ונקבה. משפיע וישפע כאחר

ובכן למה ינרע נחלתנו אנחנו העברים יושבי כבל

על כן מצאנו חובה עלינו לערך עתן שכושני בשם ישורון חציו בשפה העברית. שפת עמנו ואבותינו חציו בערבית המדוברת. ישטט אחינו יסבי כבל מדגשפה כעמם האנושי ככלל ומעמם העברי כפרט יבית את החציות המוטלות על כן דידי-לעשות בעד עמי ועדתו.

אחים ידעים ומכירים אנחנו את האחדות הגדולה העיבה יותר מבעיתנו החמריים והדחניים ואם לקחנו על זה על שכמנו • זה הוא אות כי אהנו מאמינים בכח כשיחם אהנו בעורחכם. וכי הכירו את המפעל הכבד הזה חדעו את הידיעה הקדושה הזאת המושגת גם עליכם וכי אעצו שכתבם תעודו אותנו תעורו אותנו בחומר וברוח. תשתדלו כההחבז העתק. כהפצתו כז כל היהודים ואל יבש עוד יעקב בעמים כא נלאה את הקורא. החכיב כדברים תמים במלים אלה: החיכה עלך דהקך ישראל אתה רויץ אל הישרון

נמצא בגליונות אלה זה מסות היסטוריות-פילוסופיות, חדשות מארצות שונות, ואחריהן - חדשות הקשורות לישראל בעמים, וחדשות מארץ ישראל.

ניצני הספרות העברית החדשה בעיראק

(המשך מן הגליון הקודם)

"שמש": אוסף שירים וחיבורים של תלמידי בית ספר שמאש

אף כי ענייננו בראשית הספרות העברית החדשה של יהודי עיראק, נשאבתי להביא כאן משהו מחיבוריהם של מחברים בני 13-15, שפורסמו בבטאונים העברי "שמש" שיצא בבגדאד בשנים 1930-1933, לא משום שאלה הם דברי ספרות בשלים, אלא משום שהם מצטרפים יחד לעדות מופלאה על היחס העמוק של יהודי עיראק ללשון העברית, וכשלעצמם משקפים הם עולם קסום, שחלף-עבר. ניתן ללמוד מן הגליונות על ההישגים המרשימים מאוד שהגיעו אליהם בעיראק בהקניית השפה העברית באותן שנים, על העולם הרוחני של הכותבים ועל השאיפה להבעה ספרותית-יצירתית. בטאון זה יצא בבית הספר שמאש שנוסד בבגדאד ב-1928. בבית הספר למדו לימודים כלליים, כולל שפות זרות, ולימודי יהדות.

אהרון לובישצקי עורך "הכוכב" הקדיש בחוברת "תורת הכתב וערכה בהתפתחות הילד" (תרצ"א, לודז', פולניה) - רשימה הרואה ב"שמש" את העלון המצטיין מקרב עלוני התלמידים שנשלחו למערכת "הכוכב":

"מבין עתוני הילדים, שנשלחו למערכת 'הכוכב' בשנה האחרונה ממקומות שונים, מצטיין בייחוד העלון 'שמש', הוצאת תלמידי ביה"ס העברי בבגדד. זהו אוסף לא גדול, המכיל תרגילים ספרותיים ורשימות פובליציסטיות מחיי ביה"ס הני"ל, המתנהל, כנראה, ע"י מורים עבריים מומחים ובעלי סגנון. שמות המחברים הקטנים נראים לנו, יהודי אירופא, כמוזרים קצת (נעים בצרי, צאלח מוכמל, אנוור משעל, כצירי כהן, עבדלה עזרא וכדומה), אבל שפתם - שפת עבר היא, רעננה וחייה, וכל הקובץ הכתוב הני"ל הנהו לנו פרישת שלום חמה מאת נדחי אחינו על גדות חדקל..."

... שלוש הדוגמאות הללו מעתון הילדים העבריים בבגדד ואמרות: דרשוני. ראשית הוכיחונו לדעת, כי גם בשטחי 'פרת וחדקל' נפתלת השפה העברית עם שתי צרותיה: הערביאית והאנגלית, ובכל זאת לא לקתה שם שפת בית הספר העברי כביתר הארצות וסגנון חניכו מעיד עליהם כי את מחשבותיהם והגות לבס אינם מתרגמים לעברית משפת השוק. שנית, כי בלי עב הענן באו אלינו ילדי העברים מתחומי עיראק ובלי 'פריטנסיות' ספרותיות יתרות, אלה מתרגלים הם בהבעת הגיונותיהם וגוללים לפנינו את ספר חייהם בבית הרב, בבית האב ובשוק - וליצירות כגון אלו יש ערך חנוכי חיובי בלי כל ספק. שלישית, השבושים הקלים הנמצאים בעתון הני"ל מעידים, כי עריכת הקובץ נמצאה ברובה בידי המחברים הקטנים עצמם והשפעת המורים נצטמצמה רק השגחתם המוקדמת - וזאת תהלתם."

אדגים את רוח אוסף זה על ידי שני קטעים. בגליון ג' של

"שמש" (אייר תרצ"א) העלה גורגיי יצחק עבודי (כתה תיכונית א') את הרהוריו על השפה העברית. דבריו משקפים אווירה יהודית-חינוכית מסויימת, המסבירה את מקומה הנכבד של העברית בחיי יהודי עיראק, ואת הקנאות לה מצדם של חוגים שונים:

"השפה העברית היא השפה הקדושה אשר דברו בה אבותינו בהיותם על אדמתם הקדושה. היא השפה אשר צריך לדבר בה כל אדם שיש בו טפת דם יהודי נקי...
... הישכח יהודי את שפתו שדברו בה אבותינו אלפי שנים?!... הילעג יהודי לאחיו החפץ ללמד ולהפיץ את שפת אבותיו בין אחיו בארצות הגולה! הימאן יהודי ללמד את שפתו ששכח אותה כבר!..."

אבל למה נתיאש והתק(ו)ה עוד לא אבדה מלבנו? למה נתיאש ועוד יש אנשים שמשתדלים בכל כוחם להפיץ את השפה העברית? למה נתיאש ועוד יש אנשים שבאמת רוצים ללמוד וללמד את שפת אבותיהם? למה נתיאש ועוד יש אנשים שרוצים מכל לבם את טובת עמם? למה נתיאש ועוד יש אנשים שחפצים להגביה את חשיבות שפת אבותינו בארצות הנכר!..."

בתמוז תרצ"ג יצא גליון ד' של "שמש" שהוא המגוון והמרתק ביותר מבין כל הגליונות, וגם האחרון שבהם. נמצא בו שירים, "אגדות", רשימות והודעות. צאלח מוכמל פרסם כאן רשימה תחת הכותרת "מזכרונות הילדות", בה הוא מעלה זכרונות מהיותו בן חמש. זכרונות אלה מבטאים מכלי ראשון משהו מאווירת החיים של ילדי ה"יודר", והקו החם והאוהב של בית אמא ואבא. הנה עולם בתי הקהוה, התנור ועליו הטה החם, הריחני והחריף, הישמאר שעל הראש, והמעשיות על שיכים:

"ערב וברחובות בגדד קור וצינה. הרחובות ריקים מאין איש, ורק רחוב צר, באמצע העיר, מתמלא פעוטים וילדים קטנים. כשיצאו הילדים האלה מבית הספר, צלצלו באזניהם שתי מילים: 'רוצו תיכף לבתיכם'. וכאילו היגיד אותן לא מורה פשוט כי אם מלאך, באותו דרך עקלקל, באותו מקום, ובאותה שעה מאוחרת רצים הקטנים כל אחד לביתו. ואני (אז ילד בן חמש שנים) הלוא יש לי הסודר החם שנתנה לי אמי הבוקר לעטוף את ראשי שלא תאחזני צינה חס ושלום.

הרוח ששני ואני אוחו בתנ"כ"י, רץ ברחובות בגדד הריקים. קור מכל צד, רגלי רועדות ורץ הלאה... ולבסוף נכנסתי בדרך נס לתוך הבית.

...הה! נחת רוח. החדר חם מאוד, אמי יושבת ועל ידה אחי הקטן - ילד בן שתי שנים - התנור באמצע ועליו הטה החריף. - ערב טוב - פנתה אלי אמי. 'איזה לחיים אדומות!...' בא, בא נא בני, שים את ספרך, הסר את הישמאר מעל ראשך ובא נא להתחמם על ידי התנור.

קבלת פנים נעימה כגון זו נחמה אותי במקצת, ובלי צהל ישבתי לשתות את הטה החם, הריחני והחריף.

הסכת ושמע בני - אמר לי אבא - הלילה אספר לך סיפור נפלא, אבל בתנאי שלא תרדם באמצע. 'מעשה בשיך אחד שהיה בבגדאד... ולשיך עבדים ושפחות, צאן ובקר, הרבה מאוד'. ופה נסגרו עיני והייתי כחצי ישן... עיני נסגרו שוב, אזני לא שמעו עוד דבר... ישנתי וישנתי ערבה לי..."

תוך תשומת לבנו להישגים בשפה העברית, לא נעלם מעינינו העולם הרוחני העשיר, רווי אהבת הארץ ושפתה, שצמח על ערכי מוסר יהודיים ואנושיים גבוהים. השתקפה כאן גם פתיחות לעולם (הבחנינות הסופיות היו אנגליות) וגם רצון ליצור מגע עם קהילות יהודיות באשר הן. המאמץ שהיה כרוך בהוצאת הגליונות מצביע על צרכים רוחניים ונכונות לעשות למען סיפוקם.

"דרך החלוץ: עתון מדריכי התנועה"

בפרעות חג השבועות תש"א (1-2 ביוני, 1941), נרצחו בבגדאד מאות יהודים, אלפים נפצעו, אלפי חנויות נפרצו ונשדדו, ורכושם של כחמישים אלף יהודים נשדד. הפרעות הגבירו את הצטרפותם של צעירים יהודים ל"תנועת החלוץ הבלבית", שנוסדה ב-1934. מטרת תנועה זו היו להקנות לצעירים יהודים את ידיעת השפה העברית, ללמדם על הארץ, לתת להם חינוך ציוני, להרגילם לאחוז בנשק ולארגן את הבריחה לארץ. בשבעה עשר סניפי התנועה היו 2000 חברים, לתנועה היו שני בטאונים בערבית ושני בטאונים בעברית, שהודפסו בסטנסיל. הבטאונים העבריים היו "ניב", שבו דווח על פעילותה של המחתרת, ו"דרך החלוץ", שהיה בטאון מדריכי תנועת החלוץ. שמות הכותבים ושמות ערי מושבם מופיעים בכינויים מחתרתיים.

קריאה ב"דרך החלוץ" יכולה להדגים ולהצביע על כך שהיה בעירק גרעין של יודעי עברית שהיו לו צורך ויכולת לתת לעצמו ביטוי ספרותי בעברית, ועיקר מטענו הרוחני-יצירתי התמלא מאהבת הארץ. אינני טוען שלפנינו קבוצה של סופרים ומשוררים. עם זאת, נחשף לפנינו עולמם של צעירים חולמים ולוחמים, מלאי אידיאלים ואמונה, התלהבות ונכונות לתת הכל למען רעיון. צעירים, שבעיני כל עם היו נחשבים לחלק מהגרעין של הטובים שבבניו. אי אפשר לקרא את "החלוץ" בלי לקלוט את עוצמת הרגשות והאידיאליזם המפעמים בין דפיו. אדגים את רוח הבטאון על ידי שני קטעים.

ב"החלוץ" מס' 1, סיון תש"ה (1945), כתבה "כרמלה ב" (ברטה סופר) מ"תל אביב" (בגדאד), רשימה תחת הכותרת "מה ענתה הציפור למשורר?" זו היתה תשובה תגובה מקורית ומפתיעה לשירו של ביאליק ולשאלותיו ב"אל הציפור" (תרנ"א, 1891). בשירו תוהה ביאליק על הקורה ב"ארץ החמה, היפה", ונמצא בשיר ביטויים לכאב וסבל, דוגמת אלה: "כי אסבול, הוא אסבול מכאובים"; "... עתה זקנתי, סר כוחי"; "מכנף קרה לא זמירות ושמע, / רק קינים, רק הגה ונוה"; "האספר התלאות... / הוי, מספר מי ימנה לצרות העובדות"; "... לו עמי שכנת, אז גם את, כנף רנני / בכית, מה בכית לגורלי"; כבר עיני עששו, מלאתי נאד דמעות, / כבר הוכתה כעשב לבתי // כבר כלו הדמעות, כבר כלו הקצים - / ולא הקיץ הקץ על יגוני..." את שירו "אל הציפור" כתב ביאליק באביב תרנ"א, והשיר נדפס אחר כך ב"פרדס" הראשון של י.ח. רבינצקי בשנת תרנ"ב. כתבה "כרמלה ב" :

"מה לך, משורר טוב, למה כל היאוש והבכי, היסורים והיגון? האם בשביל להיות משורר בכי ויאוש ניתנו לך כשרונות משורר מצויין, עליך להיות משורר העידוד, משורר החיים והתקווה.

מה הוא היגון והיאוש, האם איננו נשק החלשים ומוגי הלב? התנחם, אדם, מלא לבך אמונה בעתיד, התחזק נגד כל

מכשול ומכאוב, כי הגיע זמן גאולתך וסוף ליגונך. הבכי אין בו תועלת. הבכי יביא מות ולא חיים. החיים הם בשובך לארצך החמה, היפה, שם חיים וחופש, עתיד ותקווה. שם העבודה היא סוד החיים והאושר, מקור הברכה והשלום בשביל האדם והאדמה. מה לסבול בארץ זרה, בה תשמע רק קינים והגה ונוה? האם לא די לך בצרות העוברות ועוד תחכה לצרות המתרגשות ובאות? ידידי... הגיע הזמן לשוב למולדת, לחיי כבוד ועצמאות, לחיי חופש ויצירה, לבנות את תרבותנו החדשה בעולם. בארץ חלומותך ושיריך החלו חיים חדשים, יפים, חיי שלום ותנועה, חיי עבודה חלוצית. ועתה דע לך, חברי, שאחריך העובדים קוצרים ברינה את שזרעו בדמעה... גם אתה עוד לא זקנת ולא סר כוחך... ועכשיו, ידידי, הבה אל המולדת, אל העבודה, אל עולם חדש, עולם של שמחה ואור."

ב"דרך החלוץ" מס' 5, אדר ב, תש"ו כתבה כרמלה מתל אביב (בגדאד) את הרהוריה בעקבות קריאת "אני מאמין" לשאלו טשרניחובסקי. בשיר זה, משנת 1894, הביע הדובר השירי את חלומותיו לגבי תחום היחיד שלו, ועם ישראל והעמים. ברשימתה מביעה "כרמלה" הזדהות עם תקוות המשורר, ומרגישה שהמהפכנים חייבים לכלול שינוי במעמד האשה. כך היא כותבת: "הוי, חביבי המשורר טשרניחובסקי, איזה חלומות נהדרים חלמת. איזה רושם חזק עשו עלי. באמת כל מלה ומלה נגעה בלבי עמוק עמוק כי חלומותי גם חלומותי. לפיכך אני מרגישה שיש קשר בינינו, קשר של הבנה ואידיאל. כן זהו השיר הראשון שלך שקראתי, אבל הבנתי אותו יפה. כבר קראתי משירי ביאליק ורחל אבל שירך זה הקטן והפשוט השפיע עלי מאוד.

חביבי, חלמת הרבה חלומות ואני מאמינה שיבוא יום ויתגשמו, ברגע שאני הוגה בחלומותיך אני רואה שחלק מהם כבר נתגשמו אבל השאר עוד ממנו והלאה. אבל אין להתייאש, אין דבר העומד בפני הרצון אם באמת ובלב שלם אנו רוצים. אף אם ירחק זה היום, אך בוא יבוא, ישאו שלום וברכה לאום מלאום.

כן, שלום וברכה בין כל העמים כאשר לא יולד לקרב עוד ילד וכל חרב תכתת, כאשר לא ישאו גוי אל גוי חרב, עולם של צדק ואמת, עולם חפשי והאדם ברוחו העז ישליך כבלי הבל מעליו ויתרומם במתי על לאל לעולם של רעות שתחוש אושר תבין כאב ועוד יבא היום, יום שבו האדם יחיה, יאבה, יפעל, יעש.

יום כזה לא יקום אם לא תשוחרר הבחורה. הבחורה היא חלשה בעולם, כך יצר אותה הטבע. ואתם החברים צריכים שתבינו אמנו ותדעו את מצבנו אנו, בחורות המזרח..."

ב"דרך החלוץ" מס' 8 (אלול תש"ט, 1949) הוקדש מדור מיוחד לספרות. נמצא כאן מחזה, מאמר וסיפור. את המחזה "המשיח" כתב אמנון (היו ארבעה שכינתיים היה "אמנון") מבגדאד. ארבע דמויות במחזה: היהודי הנווד, הקק"ל המואנשת בדמות ילדה יפה, אליהו הנביא הנשמע ואינו נראה, וילד גוי. הסמליות קלה לפענוח: היהודי תועה בעלטה - אינו מוצא את דרכו להגיע ליעדו, הוא רעב ופצוע, זקוק לתמיכה מעשית ורוחנית של אל ואדם אך אין מי שיתמוך בו, גם שערי השמים נסגרו בפניו, ועל כן אין לו אלא להישען על כוחותיו. "חיות טרף" רעבות נקרות על דרכו - אלה הם עמים שמאיימים על קיומו, ושוב "השמים" שותקים ורק צללי כוכביהם נראים. וה"רוח" מאיימת, הלא היא רוח הזמן סביבו, ועימה - "קוצים ודרדרים" דוקרים בדרך, מכשולים לאין ספור. הטבע, השמים והאדם כמו חברו יחד להקשות עליו את דרכו. אכן התקיים ביהודי "אתה בחרתנו" - אך "לצרות וליגע": המולדת היא האם הקוראת לבנה הנווד לשוב אליה. בארץ מרגיש היהודי ב"רעב דורות, רעב לאוכל ולשלום, רעב

היסטוריה יהודית

Natalie Zemon Davis, *Women on the Margins*. Harvard UP, 1995. 359 pp.

מחקרה המרתק של מחברת "שובו של מרטין גר".
ב"בין 3 הנשים מן המאה ה-17" זוכה האלמנה
היהודיה, בעלת היומן הידוע ביידיש, גליקל מהמלין,
להארה היסטורית מאלפת.

Hasia Diner, *In the Almost Promised Land. American Jews and Blacks, 1915-1935*. Johns Hopkins U.P., 1995. 271 pp.

הוצאה מחודשת, בכריכה רכה, של מחקר חלוצי
בנושא (1977).

Jeffrey S. Gurock, *American Jewish Orthodoxy in Historical Perspective*. Ktav, 1996. 457 pp.

אוסף מעודכן של 15 מאמרים בנושא, מוארים
מנקודת מבט היסטורית. ביקורת בהכנה.

Steven Kaplan, *The Beta Israel (Falasha) in Ethiopia from Earliest Times to the Twentieth Century*. NYU Press, 1992. 231 pp.

מבט חדש על ההיסטוריה של יהודי אתיופיה. ביקורת
בהכנה.

שואה

Hedi Fried, *The Road to Auschwitz. Fragments of a Life*. Edited and translated by Michael Meter. U. of Nebraska Press, 1996. 190 pp.

עוד ספר זכרונות של תקופת האמים מנקודת מבט
של שתי נערות מרומניה. המספרת היא היום פסיכו-
תרפייסטית בשוודיה, במרכז לניצולים בשטוקהולם.

Donna F. Ryan, *The Holocaust & the Jews of Marseille. The Enforcement of Anti-Semitic Politics in Vichy France*. U of Illinois Press, 1996. 307 pp.

מדיניות אנטי-שמית של משטר וישי בתנאים
המיוחדים של נמל מרסיי.

Lore Shelley, ed. and trans., *The Union Commando in Auschwitz. The Auschwitz Munition Factory Through the Eyes of Its Former Slave Laborers*. (Studies in the Shoah, Volume XIII). University Press of America, 1996. 421 pp.

אוסף זכרונות של "עבדים יהודים" שעסקו ביצור נשק
באשוויץ. ביקורת בהכנה.

ליצירה ולאהבה". העשירים מתכחשים ליהודי זה, ולשווא
הוא מבקש לשכנע את החרדים לסייע לו בטענה שהוא בא
"לבנות את המולדת שאתם מתפללים בעדה כל יום". בצר לו
הוא מבקש עזרה מחוץ לעמו, מן העולם כולו, וגם זה אינו מוכן
לעזור. בצר לו וביאוש, כשהוא המת-חחי, בוקע קולו של
אליהו הנביא המבשר לו על גאולה ממפלות ותלישות, כי שערי
השמים נפתחו בשבילו. היהודי מבקש בקשות צנועות: "אינני
יודע איך מתפללים. אינני יודע איך לדבר אליך, תן לי יד חזקה
להוציא את לחמי מאדמה זו, תן לי יד חזקה להגן על עצמי
מפני הזאבים הרבים". והמחזאי חזה לנגד עיניו יהודי החי על
אדמתו, יהודי שמוטל עליו להתגבר על ה"קולות המפתים
שקוראים" לו לעזוב את ארצו לאחר שובו אליה. הפיתויים הם
חומריים - הזהב והעושר והמנוחה והאצילות מפתים אותו
להגר אל הארצות שמעבר לים, אך היהודי נחוש בדעתו:
"מחרשתי היא זהבי ואושרי, ושדי הוא רכושי ומנוחתי". אך
לא די ליהודי שהתגבר על פיתויי החומר, אפשרויות רכישת
ההשכלה והמדע שמלעבר לים קוראות לו ומפתות אותו
להיטמע: "אני העולם... שכח את יהדותך ובא אלי... אתן לך
האור והמדע והכל". אך היהודי רוצה ליצור אור משלו, להאיר
בו אתו הקטן והחדש, הלא היא מולדתו, ועתה הוא חזר
"למקור האושר והחיים והאהבה", אל האדמה, שהיא מקור
כוחו של כל עם, והיא המרעננת את העם בארצו. הגוי, המבקש
להביא מוות על היהודים "הרוצחים" ה"מחבלים"
ו"המנצלים" וכו', נרתע כשהוא מגלה לפניו יהודי חדש, חזק
הקשור לאדמתו - ב... חבל של הקרן הקיימת לישראל.
"הקשר" המטאפורי הופך למעשה קשירה של ממש, והיהודי
מבין שהחיים והאושר "טמונים באדמה", והוא יוכל למצואם
בעזרת מעדרו. אז הוא מקדיש את חייו לאמא-אדמה, לביעור
קוצים, להפרכת השממה, לביעור העוני ולהפיכת ארץ ישראל
לגינתם של היהודים באשר הם שם. לא נשאר אלא לשיר את
"שיר השלום והאהבה והברכה".

1949 - ובפנינו צירוף של תקווה וחזון: הקשר לארץ ירענן
את העם, אל ליהודים להתפתות לרדת מהארץ אליה עלו,
כאשר היהודי יהיה חזק וקשור לאדמתו כוחו ירתיע את
אויביו, והיהודי החדש ישתתף ביצירת עולם חדש בלי לנטור
למייסריו.

סיום

האם מוכר לקורא שם של יוצר בתחום הספרות העברית
החדשה, שכתב בעיראק או נדד משום לארץ אחרת לפני קום
המדינה? האם הוא יופתע מיכולת העיצוב השירי של עזרא
הבבלי, שפרסם שירים ב-1735, למשל: האם שיריו של סלימאן
מני (1805 - 1943) ידברו אליו? האם עולמו הספרותי של שאול
בן עבדאללה יוסף יעורר בקורא כמיהה לדעת על עולמות
מופלאים, מלאים רגשה, של אישים שהעברית והספרות
העברית היו חייהם, והם חלפו ללא זכר? האם העולם הרוחני
המשתקף מדפי "הדובר", "ישורון", "שמש", ו"דרך החלוצי"
הוא גילוי חדש עבורו? האם כמה מיצירות יוצרים אלה
ואחרים הכלולות כאן ידברו אל לב הקורא לא פחות מיצירות
מוכרות לו של בני דורותיהם? אם כן, הרצאה זו תעשה את
שליחותה.

שליחות זאת כפולה היא: קריאה ביצירות עבריות של
יוצרים עבריים שהיו ואינם, והערת מחשבה שנייה על הצורך
בחקר הספרות העברית בכל ארצות פזורתם של היהודים.*

האוניברסיטה של קליפורניה, לוס-אנג'לס

* לב חקק מסיים כתיבתו של ספר בנושא הרצאה זו.

מקורות היהדות:

Abraham J. Heschel, *Prophetic Inspiration after the Prophets: Maimonides and Other Medieval Authorities*. Ktav, 1996. 157 pp.

הוצאה מחודשת של חלק יוצא דופן במורשתו של אברהם השל. הקדים מבוא משה אידל, וערך מוריס פאירשטיין.

Rabbi Shoni Labowitz, *Miraculous Living. A Guided Journey in Kabbalah Through the Ten Gates of the Tree of Life*. Simon & Schuster, 1996. 334 pp.

ספר הדרכה לנבוכי ימינו מאת הרבנית המפורסמת - מבוא פופולרי לנבכי הקבלה.

Daniel C. Matt, *God & The Big Bang. Discovering Harmony Between Science & Spirituality*. Jewish Lights Publishing, 1996. 216 pp.

הנושא מדבר בעד עצמו: נסיון פיוטי להרמוניזציה של המקורות עם המדע המודרני.

Mortimer Ostow, ed., *Ultimate Intimacy. The Psychodynamics of Jewish Mysticism*. International Universities Press. Inc. 1995. 412 pp.

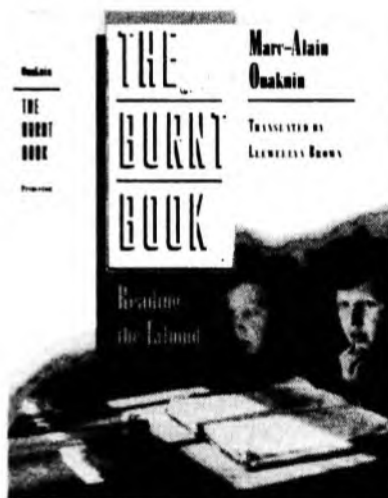
ניסיון מיוחד במינו של מפגש בין מחקר הקבלה (משה אידל ואליוט וולפסון), ומקורותיה הקדומים (דוד הלפרון על "יחזקאל"), לבין ניתוחים ברוח הפסיכואנליזה הפרוידיאנית (ארלו, ברגמן, גלנסון והעורך). ביקורת בהכנה.

The Golem, A Version by Barbara Rogasky, Illustrated by Trina Schart Hyman, N.Y.: Holiday House, 1996. 96 pp.

הוצאה משובבת-נפש של הסיפור הידוע, מיועדת לילדים.

Marc Alain Quaknim. *The Burnt Book: Reading the Talmud*, Trans, Llewlynn Brown, Princetom U.P., 1995. 336 pp.

תרגום מצרפתית (1986) יש גישה מודרנית לתלמוד, "מודרכת" ע"י ראשי הדוברים בשיח הפוסט-מודרניסטי (בלנשו, גיבו, לוינס, דרידה) המחבר מלמד בבר-אילן ובמרזו לחקר היהדות בפריז.

Andre Aciman, *Out of Egypt. A Memoir*. Farrar, Straus, Giroux, 1994. 340 pp.

סאגה משפחתית-שבטית, בדיונית-זכרונית, של משפחה ענפה ורבת זהויות שתולדותיה משתרעות מאיסטנבול העותומאנית ועד קהיר של נאצר. כתיבה מרתקת.

Neil R. Davison, *James Joyce, Ulysses. and the Costruction of Jewish Identity. Culture, biigraphy, and "The Jew" in Modernist Europe*. Cambridge U.P., 1996. 305 pp.

מחקר ביוגרפי-אידיאי על המקום המרכזי שתפשו ייצוגי "היהודי" בתרבות סוף המאה בעולמו הרוחני של מחבר "יוליסס" ויוצרו של "בלום".

Alain Finkelkraut, *The Imaginary Jew*. Translated by Kevin and David Suchoff. O'Neill. U. of Nebraska Press, 1994. 201 pp.

תרגום מצרפתית (1980) של מסה הגותית על זהות יהודית בעולם שאחרי השואה, אחרי המלחמה הקרה, במאבק בין ישראל וגולה, יידיש, עברית ושפות יהודיות אחרות.

Sander L. Gilman, *Inscribing the Other*. U. of Nebraska Press, 1991. 372 pp.

"האחרות" של הזהות היהודית מוארת כאן, במסגרת של אחרויות אירופאיות שונות (גיתה, ניציה, וויילד, פרויד, זינגר וכד'). בניסיון להבנת התופעה מבחינה תרבותית ופסיכולוגית.

Eric L. Santner, *My Own Private Germany. Daniel Paul Schreber's Secret History of Modernity*. Princeton U.P. 1996. 200 pp.

ניתוח פסיכואנליטי-תרבותי של ה"מקרה" הידוע ביותר של פרויד, שגעון הרדיפה של השופט שרייבר, אשר הזדהה עם השוליות של נשים ויהודים.

Joseph P. Schultz & Lois Spatz, *Sinai & Olympus. A Comparative Study*. University Press of America, 1995. 790 pp.

מחקר משווה על השונה והדומה בין "ירושלים" ל"אתונה", מנקודות ראות של הפוליטיקה, החברה והתרבות. ביקורת בהכנה.

H. Stuart Hughes. *Prisoners of Hope: The Silver Age of the Italian Jews 1924-1974*. Harvard U.P. 1996. 188 pp.

הוצאה מחודשת בכריכה רכה (1983) של מחקר מרתק בכתביהם של סופרים איטלקיים יהודים ויהודים-למחצה (מסבבו ועד בסני).